

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИРОБНИЦТВА ЯЛОВИЧИНИ В УКРАЇНІ (стан питання)

А.М. Угнівенко, доктор сільськогосподарських наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Забезпечити населення України яловичиною, відповідно до медично-обґрунтованих норм, можна розведенням великої рогатої худоби м'ясних порід у товарних стадах.

Найбільш складною проблемою розвитку агропромислового комплексу України є виробництво яловичини. За річної потреби населення країни в 1,7 млн т виробляється лише 0,4 млн т цього виду м'яса. Норма споживання усіх видів м'яса, прийнята в нашій країні, складає близько 82 кг на душу населення (табл.). Частка яловичини в загальному річному споживанні м'яса складає 9,1 кг або 25,3 % [1] до медично-обґрунтованих норм споживання.

Таблиця. Споживання м'яса в Україні на душу населення [1]

Види тварин	Вид м'яса	Річна норма споживання		Спожито в 2011 р., кг
		%	кг	
Велика рогата худоба	яловичина	43-45	36	9,1
Свині	свинина	30-32	23	18,6
Птиця	м'ясо	20-22	17	22,5
Інші види, у т. ч. вівці	інше м'ясо, у т. ч. баранина	7-9	6	1,0
Усього		100,0	82	51,4

Є два джерела збільшення виробництва яловичини — молочне (частка його складає 98—99 %) та (відносно нове для України) спеціалізоване м'ясне скотарство. Значне зменшення чисельності молочної худоби (з 8,5 млн корів у 1990 р. до 2,6 млн — у 2013 р.) призвело до дефіциту цього виду м'яса. Відновлення поголів'я корів молочних і комбінованих порід до рівня 1990 р. — це складний процес і в такій чисельності худоби немає потреби. Для забезпечення населення України молоком достатньо 3,4 млн корів з надоєм 5,7 тис. кг на голову в рік. Правильно використовуючи таке поголів'я можна виробляти до 0,8 млн т яловичини, тобто 47% від потреби. Дефіцит (біля 0,9 млн т) слід ліквідувати за допомогою розвитку спеціалізованого м'ясного скотарства. Для отримання такої кількості яловичини його слід довести до 9 млн голів, у т. ч. корів — до 3,2 млн голів.

Збільшити виробництво яловичини на початковому етапі можна поліпшенням використання наявного в країні поголів'я молочної худоби. У молочному скотарстві країни останніми роками порушено структуру стад. Замість оптимальної частки корів (35—38%) у них в наявності 58,3%, в т. ч. у сільськогосподарських підприємствах 38,7% і в господарствах населення — 68,6 % [5]. Це призводить до невисокої частки основного джерела м'яса — телят і молодняка, яких залишають на вирощування або відгодівлю. Від значної частини телят селяни позбавляються після їх народження, аби заощадити молоко для реалізації і зменшити витрати на їх вирощування. Нормалізація структури молочного стада збільшить загальне поголів'я великої рогатої худоби та виробництво яловичини. Це найбільш дешевий, доступний і швидкий шлях збільшення виробництва м'яса від наявного в країні молочного поголів'я. Решту яловичини необхідно одержувати розвиваючи спеціалізоване м'ясне скотарство, яке, на основі використання особливих порід і технологій, виробляє лише один вид товарної продукції — телят. На сьогодні у наявності менше 100 тис. голів м'ясної худоби, у т. ч. близько 40 тис. корів. М'ясне скотарство країни представлене переважно

чистопородною худобою 12 порід і більшу її половину утримують у племінних господарствах. На ринку яловичини не фігурує товарне м'ясне скотарство, що гальмує розвиток його племінної частини і призводить до неефективного виробництва м'яса.

Існує низка перешкод, що гальмують розвиток спеціалізованого м'ясного скотарства в Україні. Серед них: низькі закупівельні ціни на яловичину від м'ясної худоби, які не забезпечують беззбиткове виробництво та знижують інвестиційну привабливість; наявність економічно необґрунтованої для товаровиробників бюджетної дотації, спрямованої на неефективне ведення м'ясного скотарства; відсутність інтегрування виробництва, переробки і реалізації м'ясної продукції, з урахуванням її якісних показників, що призводить до занижених закупівельних цін на яловичину; низька платоспроможність населення; нестача спеціалізованих підприємств із вирощування та інтенсивної відгодівлі молодняка великої рогатої худоби з високим рівнем технологічного оснащення; створення м'ясного скотарства за рахунок імпорту поголів'я і виведення власних м'ясних порід, а не за рахунок товарних стад з кросбредною худобою; ведення м'ясного скотарства на інтенсивній основі з великими витратами коштів на складне технологічне обладнання і капітальне будівництво; використання на фермах з утримання маточного поголів'я та вирощування телят технологій, і засобів виробництва, не властивих для спеціалізованого м'ясного скотарства, що зумовлює високу їх енергоємність та собівартість виробництва; нестача знань щодо управління стадом м'ясної худоби; отримання більшості надремонтних теличок молочного і комбінованого напрямку продуктивності в господарствах населення, що ускладнює їх використання для створення товарних стад м'ясної худоби.

Внаслідок перелічених обставин величезний економічний потенціал м'ясного скотарства не використовується, надзвичайно низькою залишається якість продукції племінних заводів і репродукторів. Частка корів у них складає 45,6 %, вихід телят на 100 корів — 77 голів, середньодобові прирости — від 330 до 520 г, а реалізація бугайців на 100 корів — лише 3,7 голови.

Знання недоліків м'ясного скотарства дозволяє нейтралізувати їх негативні наслідки і перетворити виробництво яловичини від м'ясної худоби у високо-

ефективний бізнес. Головним недоліком м'ясної худоби є обмежена продуктивність корови — одне теля в рік. Від молочної корови, окрім такого ж теляти, щодня отримують ще й молоко. За невмілого господарювання продуктивність і економічна ефективність м'ясного скотарства в два, або й у три рази нижча від молочного. На отримання приросту в м'ясному скотарстві витрачають у 2—3 рази більше енергії кормів, ніж у стадах молочних порід, оскільки всі корми, використані на утримання стада, відносять на єдиний продукт — приріст живої маси. Цей недолік компенсують вмілим використанням пасовищ, де тварини отримують найбільш дешевий корм через зняття витрат по скошуванню і підбору трави, її підвезенню і роздаванню у годівниці, прибирання залишків корму і продуктів життєдіяльності худоби. Під час використання пасовищ худоба поїдає тільки ті трави, які потрібні її організму, витрати корму на одиницю продукції не знижуються, проте його вартість у 1,5—2,0 рази менша, ніж під час годівлі за стійлового або стійлово-пасовищного утримання. Необхідна кількість пасовищ на м'ясну корову залежить від системи і технології прийнятої в господарстві, стану пасовищ і врожайності трав, яка коливається під впливом погоди та інших умов.

В Україні станом на 01.01.2012 р. є 5,5 млн га пасовищ і 2,4 млн га сіножатей у складі сільськогосподарських угідь [3]. Вони дозволяють виробляти корми у необхідній кількості для 3,2 млн м'ясних корів "зі шлейфом". М'ясне скотарство є найбільш ефективним у районах, що мають великі угіддя пасовищ. Природні пасовища забезпечують тварин дешевими кормами, оскільки господарства взагалі не несуть матеріальних витрат на їх виробництво. Під час складання кошторису підрахунок витрачених кормів роблять, проте вартість раціонів знижується, оскільки вони безкоштовні. У складі угідь 77,8% займає рілля, що свідчить про високу їх розораність (53,8%), майже удвічі вищу ніж у Євросоюзі (30—33%). Висока частка сіножатей є характерною для Закарпатської (20,9%), Чернігівської (15,6%) та Волинської (15,0%) областей. Найбільше пасовищ у структурі земельних угідь у Закарпатській області (29,0%) та АР Крим (24,5%). З урахуванням наявності земель з

пасовищами та сіножатями і традицій населення, найбільшу кількість м'ясної худоби можна розмістити в зонах Полісся та Карпат. У зв'язку зі скороченням поголів'я усіх видів сільськогосподарських тварин в усіх регіонах країни, навіть в чорноземних областях, утворилися вільні землі (до них входять як пасовища, так і рілля), які також можна використати для розвитку спеціалізованого м'ясного скотарства.

За прийнятої в Україні системи ведення м'ясного скотарства із закінченим обігом стада, отриманий молодняк вирощують на цій же фермі до реалізації на забій з відносно низькими приростами живої маси. Через це та низький вихід новонароджених і ділових телят в аналогічних за чисельністю корів м'ясних стадах виробляють менше м'яса на структурну голову ніж у молочному скотарстві. Тому доцільно спеціалізувати м'ясне скотарство. У одних господарствах повинні вирощувати телят на підсисі під коровами до 6—8-місячного віку. Потім відлучених надремонтних бичків і телиць слід реалізувати для подальшого вирощування і відгодівлі на відгодівельні підприємства. За цієї системи отримують вищі середньодобові прирости (біля 1300 г за добу).

Через підсисне вирощування телят, у корів після отелення затримується розсмоктування жовтого тіла яєчників, що призводить до підвищення у них яловості та зниження виробництва м'яса. До негативних особливостей слід віднести невисоку молочну продуктивність, яка стримує ріст телят у підсисний період, їх надмірно збудливу нервову систему, важкі отелення в самиць деяких порід. Усі ці особливості слід добре вивчити, перш ніж приступати до створення м'ясних ферм.

Величезним недоліком спеціалізованого м'ясного скотарства в Україні є порушення раціонального співвідношення між племінною і товарною частинами. Якщо в більшості країн племінні стада становлять від 5 до 15% загального поголів'я худоби, то в Україні в них утримують більшу половину тварин. У решті товарних господарств розводять переважно чистопородну худобу. За таких умов попит на племінний молодняк є мінімальним. У результаті цього племінні заводи і репродуктори реалізують молодняк для забою за низькими цінами, мають значні збитки, знижують якість племінної роботи та зменшують поголів'я тварин.

Конкурентна спроможність виробництва яловичини в Україні є сприятливою [2]. Слід зазначити, що вирощування м'ясних телят на фермах Аргентини, Бразилії, Колумбії, Австралії та України супроводжується найнижчим рівнем затрат (<\$ 145) за виробництво 100 кг їх живої маси. На фермах же країн Євросоюзу він складає понад 350\$ через значні витрати на оплату праці та високу вартість землі. У зв'язку з останнім, пасовища тут не є ефективними. Затрати на 100 кг живої маси під час відгодівлі великої рогатої худоби в Україні і Південній Африці складають біля 200 \$. У Країнах Євросоюзу — 500—600 \$, Північної Америки на фідлотах — 250—300 \$, Індонезії і Китаї — 450—500 \$, Австралії — 500—600 \$.

За рахунок наявного поголів'я корів волинської, абердин-ангуської, поліської, симентальської, південної і української м'ясних порід неможливо мати в осяжному майбутньому потрібної кількості м'ясної худоби. До 2020 р. кількість племінних м'ясних корів можна довести лише до 51,2 тис. З урахуванням наявних корів у товарних стадах, загальна їх чисельність не зможе перевищити 93,6 тис. голів. Промислове схрещування молочної худоби з м'ясною у підприємствах не знайде широкого застосування. Чисельність корів недостатня для задоволення потреб населення у молоці, тому їх слід використовувати для відтворення молочного стада, а не для отримання помісних телят. Формувати товарні стада м'ясної худоби можна за рахунок використання телиць молочних і комбінованих порід, отриманих у господарствах населення і котрих щорічно масово забивають на м'ясо в ранньому віці. У приватному секторі України утримують близько 2 млн корів. Щороку від них отримують близько 1 млн теличок. Для відтворення поголів'я в індивідуальних господарствах щороку необхідно близько 500 тис. телиць. Від 20 до 75 тисяч голів потрібно для нарощування стада у молочних господарствах громадського сектора згідно з проектом "Відроджене скотарство" [4]. За виключенням нетехнологічного молодняку, ветеринарного і зоотехнічного браку залишається резерв — від 200 до 250 тис. телиць.

Для нарощування поголів'я худоби і збільшення обсягів виробництва яловичини в Україні передбачено дотації, які виплачують за подовження періоду утримання молодняка в населення. Для створення товарного м'ясного скотарства необхідно запровадити закупівлю вирощених надремонтних телиць із господарств населення і, за рахунок схрещування їх з бугаями м'ясних порід, створювати кросбредні стада. Ці телиці добре адаптуються до технологічних умов м'ясного скотарства, швидко виробляють материнський, стадний і пасовищний інстинкти, після отелення вирощують до відлучення здорових, добре розвинених телят, оскільки мають більш високу, ніж м'ясні, молочну продуктивність. На першому етапі їх слід осіменяти спермою або покривати бугаями материнських м'ясних порід. У наступному поколінні продовжують промислове схрещування помісних (F1) телиць з бугаями батьківських порід. Такий підхід дозволить швидко збільшити поголів'я помісної м'ясної худоби і створити стійкий попит на молодняк із племінних заводів і репродукторів. Щорічна потреба у бугаях для господарств усіх форм власності зросте до 14,5 тис. голів у 2020 р.

Товарне м'ясне скотарство не слід створювати за рахунок вибракуваних молочних корів. Вони погано пристосовуються до нової технології і неефективно використовують пасовища. У них послаблений материнський інстинкт. Такі корови втрачають на пасовищах телят, підпускають до вимені будь-яке теля, окрім того, вимагають особливого догляду в стійловий період. Окрім створення товарних стад м'ясної худоби необхідно стимулювати розширене відтворення наявного поголів'я. В цілому, розвиток спеціалізованої м'ясної худоби дозволить: збільшити виробництво і реалізацію високоякісної яловичини від неї в забійній масі від 10 до 214 тис. т, або у 21 раз; наростити поголів'я корів у сільгосп підприємствах від 43,2 до 585,4 тис. голів (близько 90 % за рахунок товарного м'ясного скотарства); збільшити кількість і розмір спеціалізованих підприємств щодо дорощування і відгодівлі молодняка великої рогатої худоби. Розвиток спеціалізованого м'ясного скотарства дозволить відроджувати села, відновлювати підприємства з переробки тваринницької сировини та створити на них тисячі робочих місць.

Умовою успішного розвитку спеціалізованого м'ясного скотарства є формування технологічної дисципліни на виробництві, підвищення плодючості до 90 телят на 100 корів у сільгосп підприємствах і зростання середньодобових приростів м'ясних телиць до 700, а бичків — понад 800 грамів. Поліпшення економічної ефективності м'ясного скотарства відбудеться за рахунок підвищення родючості ґрунтів і врожайності трав на сінокосах і пасовищах та утримання худоби у легких, маловитратних приміщеннях, на основі екстенсивних енерго- і ресурсощадних технологій.

Щоб у найближчі роки успішно розвивати м'ясне скотарство необхідно зосередити роботу на таких основних напрямках: розвивати виробництво яловичини у товарному м'ясному скотарстві; стимулювати вирощування надремонтних телиць у фермерських і особистих селянських господарствах для сільськогосподарських підприємств, які займатимуться товарним м'ясним скотарством; запровадити ефективні системи відтворення, селекції, годівлі, утримання тварин та переробки яловичини, шкіряної сировини і субпродуктів м'ясної худоби; популяризувати м'ясне скотарство, створити попит на яловичину від спеціалізованої худоби.

Для стимулювання виробництва яловичини у товарному м'ясному скотарстві необхідно розширити доступність середньострокових і довгострокових кредитних ресурсів на будівництво і модернізацію ферм з утримання маточного поголів'я і відгодівельних комплексів, поліпшення пасовищ і сінокосів. Реалізації інвестицій у м'ясне скотарство сприятиме відведення земель суб'єктам господарювання всіх форм власності на умовах довгострокової оренди. З метою стимулювання вирощування надремонтних телиць у фермерських і особистих селянських господарствах для підприємств, які займатимуться товарним м'ясним скотарством необхідно запровадити часткову компенсацію понесених ними витрат. Вона повинна враховувати витрати на вирощування телиць до 10—14-місячного віку, у т. ч. вартість молочних кормів, які згодовують телятам.

Розвивати м'ясне скотарство в державних господарствах слід із залученням приватно-державного партнерства. Для цього слід створити в різних природно-кліматичних зонах по

5—6 показово-навчальних підприємств щодо утримання корів із телятами до 6—8-місячного віку та реалізувати пілотні проекти щодо створення майнових комплексів на 120 корів "зі шлейфом" із подальшою передачею в лізинг суб'єктам ринку.

З метою створення ефективних систем відтворення, селекції, годівлі, утримання та переробки яловичини, шкіряної сировини і субпродуктів м'ясної худоби необхідно: привести вітчизняну систему селекції у відповідність до міжнародних стандартів; запровадити спеціалізацію у товарному м'ясному скотарстві та розподілити його на господарства з екстенсивного вирощування телят на підсисі під коровами до 6—8-місячного віку та інтенсивного дорощування і відгодівлі молодняку на відгодівельних підприємствах; створити єдину систему обліку та сформувати централізовану інформаційну базу з плеємінної справи; підвищити ефективність використання кращих генетичних ресурсів вітчизняного походження; розробити ДСТУ на м'ясну худобу для забою; відкрити у закладах освіти III—IV рівнів акредитації спеціальність "М'ясне скотарство" для підготовки менеджерів із м'ясного скотарства. Загальна потреба у профільних фахівцях у разі збільшення поголів'я у 2020 р. досягне 2530 чоловік, а щорічний обсяг підготовки — близько 316 менеджерів.

В Україні продукція м'ясного скотарства не користується великим попитом. Гальмує його розвиток той факт, що абсолютна більшість населення, як основний споживач, практично використовує яловичину від худоби молочних і комбінованих порід і не знайома з перевагами високоякісного м'яса, отриманого від спеціалізованої м'ясної худоби. Яловичина містить у своєму складі кон'юговані лінолеві кислоти, які виробляються лише в шлунках жуйних тварин. У м'ясі тварин інших видів таких кислот немає. Створити їх штучними методами поки що не вдається. Ці кислоти сприяють підвищенню імунітету організму людини, знижують ризик серцево-судинних і деяких видів онкологічних захворювань, діабету, інфарктів, інсультів і ряду інших хвороб сучасності. Окрім цього, в країні мало розвинені традиції приготування елітних страв із яловичини. Найбільш цінні відруби, які коштують дорожче за м'ясо інших видів тварин, часто використовують для приготування фаршу і бульйону. Якщо м'ясне скотарство не популяризувати, основною його перевагою залишаються вищі забійний вихід і частка їстівних частин туші, а цього недостатньо для інтенсивного розвитку галузі.

Для популяризації м'ясного скотарства, створення попиту на яловичину від м'ясної худоби необхідно: проводити спеціалізовані ярмарки, виставки і конкурси з дегустацією і реалізацією продуктів м'ясного скотарства і тварин на регіональному і загально-державному рівні; розробити стандарти на яловичину за окремими відрубками із врахуванням якості м'яса; проводити масштабну рекламу продуктів м'ясного скотарства на радіо і телебаченні, в т. ч. у найбільш рейтингових кулінарних передачах; реєструвати вітчизняні торгові марки для реалізації яловичини; створити мережі дрібних торговельних пунктів для реалізації продукції господарств, що вирощують м'ясну худобу.

З метою підвищення економічної привабливості та стимулювання розвитку спеціалізованого м'ясного скотарства існує необхідність у запровадженні низки дотацій. Серед основних виплат, які підтримають товаровиробників і зацікавлять бізнес-структури та населення приймати участь у формуванні галузі можна виділити дотації на отриманих ділових телят, приріст поголів'я корів, закупівлю плеємінних бугаїв, а також компенсацію фізичним особам за вирощену і реалізовану сільськогосподарським підприємствам телицю з живою масою понад 300 кг.

Виплати за ділових телят (замість дотацій на поголів'я корів) сприятимуть інтенсифікації галузі та зниженню витрат на утримання ялових корів. Дотації на приріст поголів'я стимулюють збільшення маточних стад. Компенсація фізичним особам за реалізовану телицю живою масою понад 300 кг дозволить стимулювати населення довше утримувати молодняк і реалізувати тварин на підприємства для подальшого промислового схрещування і формування кросбредних стад.

Окрім основних дотацій існує потреба у додаткових виплатах на створення і окультурення пасовищ. Вони не тільки дозволять сформувати ресурсну базу для розвитку м'ясного скотарства, а й залучити до використання закинуті землі сільськогосподарського призначення та зберігати і підвищувати родючість ґрунтів. Економіку м'ясного скотарства

У технології м'ясного скотарства під час організації годівлі та утримання корів із телятами потрібно враховувати продуктивні і біологічні особливості цієї худоби, її обмежену молочну продуктивність, невисоку відтворювальну здатність маток, підвищені витрати корму на виробництво яловичини. Його можливо розвивати на екстенсивній основі, без великих витрат коштів на дорогі і складні машини і капітальне будівництво, вмілим використанням біологічних особливостей, інстинктів і енергетичних ресурсів тварин. Воно не вимагає висококваліфікованих фахівців і робочої сили. Лише за таких умов від м'ясної худоби отримують недороге м'ясо. Необхідно пам'ятати: наявність м'ясної худоби ще не означає наявність м'ясного скотарства. Тільки спеціалізовані м'ясні породи, плюс особливі технології та вміння управляти стадами в сукупності зумовлюють високу економічну ефективність виробництва яловичини від м'ясної худоби.

М'ясне скотарство витримає економічну конкуренцію з молочним і іншими видами тварин за продуктивності, обмеженої одним телям у рік, і високими витратами корму на продукцію за таких умов:

- кормова одиниця має бути в 2 рази дешевша ніж у молочному та інших галузях тваринництва, що досягається створенням і використанням пасовищ в усі сезони року;
- собівартість скотомісця для м'ясної корови в стійловий період повинна бути в рази дешевша ніж для молочної.

Література

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник / За ред. Н.С. Власенко; відп. за вип. О.М. Прокопенко. — К.: Державна служба статистики, 2012. — 54 с.
2. Деблиц К. Новые аспекты анализа производства говядины // Международная исследовательская сеть по анализу производства говядины // Working Paper. — 2011. — Part 2. — S. 1—7.
3. Земельний фонд України станом на 1 січня 2012 року та динаміка його змін у порівнянні з даними на 1 січня 2006 і 1 січня 2011 років. — Інтернет джерело. — www.lond.gov.ua.
4. Основні складові проекту відроджене скотарство / А. Гетья, М. Башенко, С. Рубан, О. Костенко // Тваринництво України. — 2011. — № 10. — С. 3—7.
5. Стан тваринництва в Україні за січень-лютий 2012 року. Статистичний бюлетень / Відп. за вип. О.М. Прокопенко. — К.: Державна служба статистики, 2012. — 25 с.
6. Угнівенко А.М. Технологічна операція "корова-теля" у м'ясному скотарстві // Сучасні аграрні технології. — 2013. — № 13. — С. 54—57.

АННОТАЦІЯ

Угнівенко А.Н. Пути решения проблем производства говядины в Украине // Биоресурсы и природопользование. — 2013. — 5, № 5—6. — С. 76—84.

Население Украины может быть обеспечено говядиной, в соответствии с медицински обоснованными нормами, путем разведения крупного рогатого скота мясных пород в товарных стадах.

SUMMARY

A. Ugnivenko. A prospect of development of the beef cattle breeding in Ukraine // Biological Resources and Nature Management. — 2013. — 5, № 5—6. — P. 76—84.

The population of Ukraine may be supplied with beef, in accordance with medical-based norms, by breeding of beef cattle in cattle herds.